

Rob Antonissen in die Afrikaanse literatuursisteem

Bernard Odendaal en Hennie van Coller

Rob Antonissen in the Afrikaans literary system

The Flemish-born literary scholar Rob Antonissen came to know Afrikaans literature by means of a book collection at Steenbrugge. This eventually led to his emigration to South Africa in 1950, where he grew into probably the most influential scholar in Afrikaans literary history. His work excelled in its “constructive” systemic role; the downside of this was the strong canon shaping influence thus emanating from his literary views. It was not only due to the quality and substance of his literary research and of his critical views that Antonissen was able to establish himself as an important role player in Afrikaans literature: As Jan Greshoff and H.A. Mulder before him, he was invested with the authority of esteem in the Dutch literary world. Through his contributions to scholarly journals, and through his work as literary historiographer and anthropologist, he also had his hands on important shaping tools of the Afrikaans literary canon.

1. Inleiding

In die afgelope jare het ons ’n aantal artikels gepubliseer oor digters se posisie-inname binne die Afrikaanse literatuursisteem (Van Coller en Odendaal, 2003a, 2003b, 2005a, 2005b). Ander studies deur ons is gewy aan die verbande tussen die Afrikaanse en Nederlandse literatuursisteme, met ’n fokus op die rol van sleutelfigure se optrede binne beide sisteme: in die een geval dié van H.A. Mulder, Jan Greshoff en Elisabeth Eybers (Van Coller en Odendaal, 2006), in die ander dié van M. Nienaber-Luitingh (Van Coller en Odendaal, 2008).

Ons het telkens getrag om nie net beskrywend op te tree nie, maar ook verklarend – met die versweë aanname dat sodanige studies ook voorspellend sou kon wees. Ons aanvoeling was dus dat die sistemiese kragte en dinamiek eintlik sekere wetmatighede tot gevolg het en bepaalde keuses en strategieë afdwing. Daarom het ons ook gefokus op uiteenlopende figure, uiteenlopende reputasies en derhalwe verskillende literatuur-sistemiese optredes.

Hoewel sodanige ondersoeke en beskrywings dikwels ’n biografiese aspek vertoon, streef dit die eng persoonlike en historiese verby. Persone word eerder op struktureerende wyse gesien as agente wat *importeer* (byvoorbeeld uit ander sisteme), *medieer* (onder andere tussen sisteme en institusies) en *fasiliteer* (byvoorbeeld deur die popularisering van modelle, poëtikas, en dergelike). Binne hierdie benadering word gefokus op *strategiese* keuses, posisie-inname en affiliasies binne ’n bepaalde literatuursisteem of in die interaksie tussen sisteme.

Een van die belangrikste literêre figure wat ’n plek ingeneem het in beide die Nederlandse en Afrikaanse literatuursisteme, was die Vlaams gebore en getoë literator

Rob Antonissen wat, anders as Mulder, Greshoff en Eybers, geen skrywer van skeppende werk was nie en, anders as Nienaber-Luitingh, reeds aansien as literator verwerf het binne die Nederlandstalige sisteem vóór sy koms na Suid-Afrika. In die Afrikaanse letterkundewêreld sou hy groei tot 'n invloedryke dosent en kultuuragent in die kleiner kring van die Grahamstadse gemeenskap, terwyl hy in breër verband as literêre keurder en resensent 'n belangrike rol sou speel as smaakmaker¹ en hekwagter.² As bloemleser en literatuurhistorikus sou hy voorts 'n belangrike kanoniserende funksie vervul in beide die Nederlandse én Afrikaanse literatuursisteme, omdat hy publiseer oor beide en in beide die sisteemtale (Afrikaans en Nederlands), bloemlesings uit beide die Afrikaanse en Nederlandse letterkundes saamstel en literatuurhistoriografiese en kritiese bydraes oor (aspekte van) albei skrywe.

2. Opmerkings oor die Vlaamse deel van Antonissen se lewe en oor die waardering vir sy literêr-sistemiese werk

Hoewel daar baie oor Antonissen geskryf is, is daar geen gesaghebbende biografie beskikbaar nie en is verskeie aspekte rakende hierdie letterkundige nog in die duister gehul. Dit is byvoorbeeld nie algemeen bekend waarom Antonissen in die Afrikaanse letterkunde begin belangstel het, of hoe hy sy eerste literatuurgeskiedenis oor die Afrikaanse letterkunde geskrywe het, of presies waarom hy aansoek gedoen het om die vakature wat by die Rhodes-universiteit in Grahamstad ontstaan het ná die afsterwe van die Nederlandse letterkundige H.A. Mulder in 1949 nie. Voorts is verskeie van sy aktiwiteite, soos sy talle publikasies en Nederlandse vertalings in die Europese periode van sy loopbaan (1942-1950) en die Afrikaanse vertaling van 'n groot gedeelte van die Nuwe Testament in sy Suid-Afrikaanse periode, relatief onbekend.

Ook sy korrespondensie met belangrike rolspelers in die Afrikaanse literatuursisteem (onder andere D.J. Opperman, W.E.G. Louw, N.P. van Wyk Louw, A.P. Grové, Ernst van Heerden, S.J. Pretorius, Barend J. Toerien, Breyten Breytenbach) is in relatiewe onbekendheid gehul. In baie gevalle werp sulke korrespondensie (soos dié met Ernst van Heerden, S.J. Pretorius en A.P. Grové) 'n totaal nuwe lig op verhoudings, dien dit as verklaring by optredes en toon dit ook dat Antonissen sy "onpersoonlike", objektiewe rol as kritikus en dié as vriend, wat meer persoonlik en subjektief van aard was, op merkwaardige wyse geskeie gehou het.

In hierdie artikel word nie aandag aan laasgenoemde korrespondensie gegee nie; die fokus val elders, soos die artikeltitel aandui. Tog helder 'n klompie gegewens oor sy voor-Suid-Afrikaanse lewensloop wel die oorsprong op van sy besonderse bydrae oor die grense van twee sisteme heen.

Robert Karel Jozef Emiel Antonissen is op 23 Mei 1919 in Antwerpen gebore. Van 1930 tot 1936 bestudeer hy Grieks-Latynse humaniora aan die Sint Jan Berchman-kollege in sy geboortestad en van 1936 tot 1942 Wysbegeerte en Lettere (Germaanse

Filologie) aan die Katolieke Universiteit van Leuven. Op 11 Desember 1942 promoveer hy tot doktor in die Wysbegeerte en Letterkunde met 'n proefskrif getiteld *Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst*. Weens die oorlog is hierdie teks eers in 1946 gepubliseer.³

Antonissen trou met Liesje Broekmans op 27 Mei 1944 in die St. Theresa-kerk te Berchem, Antwerpen. Terwyl hy vanaf 1942 tot 1950 werksaam was as onderwyser in Nederlandse en Duitse taal- en letterkunde in diens van die Belgiese Middelbare Onderwys, was hy volgens sy oorlewende weduwee⁴ baie aktief as skrywer en vertaler.

Een van sy vriende in hierdie tyd, 'n man met die van Bermans, was 'n advokaat en 'n kenner van staatsreg; iemand wat gereeld in Suid-Afrika gekom het en selfs besoeke gebring het aan die destydse Suid-Afrikaanse premier, generaal Jan Smuts. Tydens hierdie besoeke het Bermans kennis gemaak met die Afrikaanse letterkunde en by tye ook tekste saamgebring, wat hy aan Rob geleen het.

Voorts was Liesje se neef ab in Brugge, waar daar 'n bykans volledige biblioteek van Afrikaanse letterkundige werke opgebou was, waarskynlik omdat hierdie neef, volgens Liesje, pro-Vlaams en daarom ook pro-Afrikaans was. Hierdie ab het alle Afrikaanse boeke tot 1940 aangekoop gehad.

Op aandrang van Bermans begin Antonissen die Afrikaanse letterkunde bestudeer. Elke beskikbare oomblik is hy na Brugge waar hy in die klooster saam met die monnike gewoon en gewerk het. In die loop van sy navorsing maak hy ook 'n deeglike studie van die Afrikaanse taal en sy eerste publikasie oor Afrikaans is 'n Afrikaanse grammatika, *Handleiding in het Afrikaans: een praktisch overzicht* (1942). In 1946 word sy tweedelige *Schets van den ontwikkelingsgang der Zuidafrikaansche letterkunde* (Antonissen, 1946a en 1946b – voortaan afgekort tot *Schets*) voltooi en dit verskyn by die uitgewery Pro Arte in Diest.

In laasgenoemde boek het hy hoë lof vir die Dertigers, veral die werk van N.P. van Wyk Louw. Die “primitiewe” boeretaal is volgens Antonissen (1946a: 301) deur Louw omskep tot “een koninklijke instrument, geschikt tot het vertolken van subtiele zeggings en hymnische vervoering, van kracht en tederheid, van driften en bezinning, gesmeed tot verwoording van direkste, soberste plastiek en geweldigste, fantastische visioenen, en tot het verkondigen van een boodschap die draagt over de grenzen van ruimte en tijd”.

In 1948 word 'n eredoktoraat deur die Rijksuniversiteit van Utrecht toegeken aan N.P. van Wyk Louw, naamlik op voorstel van die belangrike kritikus en hoogleraar in Nederlandse letterkunde aan hierdie universiteit, W.A.P. Smit. Tydens Louw se buitelandse reis bring hy ook besoek aan Vlaandere, waar hy in Februarie 1949 Antonissen se *Schets* en sy bloemlesing *Zuidafrikaanse poëzie* (1944b) in die uitstalvenster van 'n bekende boekhandelaar, De Nederlandse Boekhandel van Pelckmans, gesien én gekoop het (Steyn, 1998: 508). Antonissen se gedigtekeuse en literatuurgeskiedenis het Louw beïndruk en hy vra Pelckmans om 'n afspraak met Antonissen te reël. So het hulle bevriend geraak.

Ná die dood van H.A. Mulder op 3 Mei 1949, skakel Van Wyk Louw met sy broer W.E.G. Louw, wat toe ook aan die Rhodes-universiteit in Grahamstad gedoseer het, om Antonissen as moontlike plaasvervanger onder sy aandag te bring (Steyn, 1998:

514). Volgens Liesje het W.E.G. Louw toe daarna die Antonissen-egpaar in Antwerpen besoek en daar met hulle gepraat oor Antonissen as opvolger van Mulder. Jare later was Antonissen instrumenteel in die eredoktorsgraad wat die Rhodes-universiteit in 1966 aan Van Wyk Louw toegeken het.

Benewens die genoemde kulturele en intellektuele bydrae te Grahamstad, was Antonissen ook 'n baie gewilde dosent (Anoniem, 1972d: 3). Een van sy voormalige studente skryf: “Prof. Antonissen was a very fine teacher, a man of huge intellect, great integrity and a genuine concern for his students.” (LizzyLoo, 2007). Kannemeyer (1996: 4) noem hom “'n gawe, innemende persoon wat lekker kon lag oor al die doenighede in die ‘republiek der letteren’”. Ná sy dood op 22 September 1972 het sy kollega, André P. Brink (1972: 18), soos volg oor sy rol in die Afrikaanse letterkunde geskryf:

Met die alte vroeë dood van Rob Antonissen het daar vir die Afrikaanse letterkunde 'n venster toegegaan. Nie net 'n venster wat lig en lug van buite binnegelaat het nie, maar een wat dit vir ons moontlik gemaak het om van binne af buitentoe te kyk en te praat. [...] Wat N.P. van Wyk Louw vir ons poësie beteken het, was Rob Antonissen in ons kritiek. [...] Rob was nie, soos soveel ander, 'n mislukte skrywer wat kritikus geword het nie, maar 'n skeppende mens wat hom in sy kritiese werk verwesenlik het. Skepper in sy eie reg, en eintlik medeskepper aan elke sinvolle werk wat hy ondersoek het. So onontbeerlik soos Vergilius vir Dante was, so onontbeerlik het Rob vir die literatuur van ons land geword. Innemende, skerp en weergalose gids deur onontdekte streke.

In 1973 het die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns besluit om die Gustav Preller-prys vir Literatuurwetenskap en Letterkundige Kritiek postuum aan hom toe te ken. In sy commendatio het C.J.M. Nienaber verduidelik dat die SA Akademie dit normaalweg “op 'n meer gevorderde leeftyd” aan kritici toeken. Vandaar dat dit nie vir Antonissen beskore was om dit in lewende lywe te ontvang nie. Die gehalte en waarde van sy bydrae regverdig egter so 'n postume toekenning in daardie stadium, al word daar “tougestaan” vir die prys (Anoniem, 1973).

Sy heengaan is egter nie net in Afrikaanse literêre kringe betreur nie. Ook in die Nederlandstalige wêreld was hy hooggeag. Net ná sy dood het die Belgiese regering 'n silwermedalje aan sy weduwee oorhandig as teken van die waardering wat daar bestaan het vir sy bydrae tot die Nederlandstalige kultuur en gemeenskap (DDC, 1972: 6; Anoniem, 1972f: 9). In 'n huldeblyk ná Antonissen se afsterwe beklemtoon Roy Pheiffer (1972: 2) die uitnemende werk wat Antonissen as dosent van Nederlandse letterkunde aan die Rhodes-universiteit, en in Suid-Afrika in die breë, verrig het (onder meer deur die samestelling en annotering van die voorbeeldig representatiewe, tweedelige bloemlesing *Digkuns van die Nederlande, 1100-1970* – Antonissen [1972]). Hy skryf:

By die groot waardering wat daar onteenseglik moet wees vir sy werk as Afrikaanse literator (hy wat as simpatiek gesinde Vlaming hom so intens en diep ingeleef het in die Afrikaanse literêre lewe), mag dit nie gebeur dat sy betekenis as Nederlandskundige op die agtergrond geraak nie.

3. 'n Geleidelik verskuiwende sistemiese identifikasie?

Laat 'n mens jou oog gaan oor Antonissen se bibliografie, word die rede vir die waardering van sy werk in sowel die Afrikaanse as die Nederlandstalige sisteme gou duidelik. Talryke publikasies oor taal- en letterkundige sowel as breër kulturele aspekte uit sy pen het die lig gesien. Terwyl hy nog onderwys gegee het in Vlaandere, het dit oor sowel Afrikaanse as Nederlandse onderwerpe gehandel, soos hierbo genoem.

Antonissen se publikasies uit sy Vlaamse tyd het egter oorwegend oor Nederlandstalige aangeleenthede gehandel en is uitsluitlik in Nederlands geskryf (soos uit die lys van sy boekpublikasies in die bronnelys aan die einde van hierdie artikel blyk). Nadat hy in 1950 Suid-Afrika toe gekom het, het hy bly skryf oor sake uit albei sisteme – en indrukwekkend veel geskryf in die net meer as 20 jaar alhier; in *Standpunte* alleen meer as 60 artikels (Pheiffer, 1972: 2). Die Afrikaanse onderwerpe het egter in die Suid-Afrikaanse fase oorheersend geword en is hoofsaaklik in Afrikaans geskryf. Alreeds hieruit blyk sy verskuifde sistemiese identifikasie: vanaf hoofsaaklik die Nederlandstalige na hoofsaaklik die Afrikaanse.

Brink (1972: 18) vertel 'n anekdote wat laasgenoemde bevestig. Toe Antonissen tydens 'n Belgiese lesingreis in 1971 begin siek voel het weens die longkanker wat hom uiteindelik sy lewe sou kos, het hy aangedring om uit sy geboorteland dadelik na Suid-Afrika terug te keer omdat hy wou sterf in wat hy “my eie land” genoem het.⁵ Miskien moet 'n mens, op die spoor van byvoorbeeld C.J.M. Nienaber in sy *commendatio* by die postume toekenning van die Gustav Preller-prys aan Antonissen, praat van sy uitbouing en bevordering van die “Dietse kultuurskat” (Anoniem, 1973). Dis iets wat hy dan gemeen sal hê met nog 'n invloedryke Laelandse letterkundige en kritikus binne die Afrikaanse literatuursisteem, naamlik die genoemde Jan Greshoff (Van Coller en Odendaal, 2006: 80, 89-90 en 94-95).

4. Die gesag van Antonissen se gehaltewerk

Kwantiteit alleen bepaal egter nie die waarde van 'n skrywer en/of kritikus en/of literatuurhistorikus se bydrae nie. Die waardering vir Antonissen se werk betref veral die hoogstaande kwaliteit daarvan. Sy kompromislose eis van gehalte is byvoorbeeld uitgesonder (onder meer deur Wiehahn, 1965: 134, en Brink, 1972: 18) as iets wat tot die voordeel van die Afrikaanse letterkunde gestrek het. Daarby is sy juiste vermoë om literêre gehalte te onderskei aangeprys; so ook die objektiwiteit en integriteit van sy oordele, en sy vermoë om tot die kern van 'n werk of 'n skrywerskap deur te dring (Kannemeyer, 1996: 4; Anoniem, 1973; Brink, 1972: 18; Anoniem, 1972a: 3).

Die ruimheid van sy kennis en van sy literêre en kulturele verwysingsveld het hom hierin te baat gekom, was iets “nuuts” in die Afrikaanse kritiek (Wiehahn, 1965: 135) en het “die nodige gesag” aan sy oordele verleen (Kannemeyer, 1977: 90). Brink (2008) beweer dat Antonissen 'n “verbysterend[e]” kennis gehad het van Frans, Nederlands,

Duits, Spaans en Italiaans, natuurlik ook van Afrikaans, dit wil sê benewens sy vaardighede in Grieks en Latyn en naas sy liefde vir musiek en sy bekwaamheid as pianis (Pheiffer, 1972: 2). In sy huldeblyk by die dood van Antonissen vertel Brink (1972: 18) dat 'n mens ná 'n gesprek met Antonissen telkens “met 'n nuwe besef van sereniteit en ruimte [daar weggegaan het]”. Daarom wil hy Antonissen “'n heilige” noem, “in die mate waarin ons tyd so iets toelaat”.

5. 'n “Konstruktiewe” rol in die Afrikaanse sisteem

Die kroniek van die Afrikaanse literatuur wat hy meer as 'n dekade en 'n half lank in *Standpunte* waargeneem het (en soos dit onder meer versamel is in die bundels *Kern en tooi*, 1963, en *Spitsberaad*, 1966), asook sy literatuurgeskiedenis *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede* in 1955, bewys dat Antonissen oorsigtelik en sistematiseerend met die Afrikaanse literatuur omgegaan het.

Hy was “in die eerste plek literatuurgeskiedkundige” wat na “samehange” gesoek het (Kannemeyer, 1977: 87; Koch, 2002: 215). Sy belangstelling het alle genres gedek en hy het gestreef na integrale oordele oor die oeuvres van outeurs, oor strominge en oor die werk van skrywersgenerasies (Anoniem, 1973; Kannemeyer, 1996: 4). Daardeur munt sy werk uit in die “konstruktiewe” (Kannemeyer, 1977: 87 en 1996: 4) of “vormende” rol (Anoniem, 1973) wat dit in die Afrikaanse literatuursisteem gespeel het. Hy het dus dikwels die rigtings vir die Afrikaanse letterkundekritiek aangedui. Onder meer daardeur het sy kronieke in die vyftigerjare die groot trekpleister vir literatuurgeïnteresseerdes geword in *Standpunte* (Kannemeyer, 1986: 206; Lindenberg, 1965: 105). Soos Van der Elst (sonder jaartal) dit gestel het in 'n referaat: “Meer as enige ander literator-tydgenoot het Antonissen met 'n nuwe, oorspronklike blik na die Afrikaanse letterkunde gekyk en die bestaande gekykte historiese metode hersien en gereorganiseer.”

D.J. Opperman (1964: 14) het laasgenoemde op kenmerkend kernagtige wyse saamgevat in sy satiriese gedig “Ná die Robslanery” (waarin “Rob” natuurlik dubbelsinnig bedoel is):

Die beeste kom uit soutgebrek
om aan die uitgespoelde Rob te lek.

6. Die skadukant: Antonissen se sterk kanonvormende rol in die Afrikaanse sisteem

Die skadukant van die “konstruktiewe” van sy literêr-kritiese invloed is die baie sterk kanoniserende rol wat sy beskouings gespeel het.⁶

Byna drie dekades lank, dit wil sê tot die verskyning van Kannemeyer se tweedelige *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur* in 1978 en 1983, is Antonissen se *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede* (1955) ongeveer allerweë as “die belangrikste en

volledigste” (Kannemeyer, 1977: 87) beskou, en “as ’n standaardwerk op dié gebied” (Pheiffer, 1972: 2). Sy literêr-historiese oorsigte oor die Afrikaanse letterkunde het boonop nie net in sy eie boeke verskyn nie; hy is deur P.J. Nienaber as redakteur versoek om ook perspektiewe op die Afrikaanse letterkunde van die twintigste eeu te skryf vir *Perspektief en profiel* (eerste uitgawe 1951) – oorsigte wat, terwyl hy nog geleef het, telkens deur hom bygewerk is en behou is tot die uitgawe van 1982.⁷

Voeg hierby sy belangrike rol as redaksielid en kroniekskrywer van *Standpunte* (kyk onder meer Anoniem, 1972b, in hierdie verband), en die feit dat hy tot die Letterkundige Kommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns verkies is, en dit word duidelik waarom, volgens Kannemeyer (1999: 14), “die orakel van Grahamstad” se uitsprake oor nuutverskene werke “met vrees en bewing” afgewag is deur die skrywers daarvan.

Antonissen se kritieke is – na die getuienis van meer as een kommentator (Wiehahn, 1965: 127; Pheiffer, 1972: 2; Kannemeyer, 1977: 89-90, 1996: 4, en 1999: 14) – dikwels as “skerp”, soms selfs as “kwetsend” aangevoel, hoewel sommige literatore voel dat sodanige oordele selde onbillik of onewewigtig was.⁸ Dit was eerder die geval dat hy sy oordele “onverskrokke geformuleer” het, meen Kannemeyer (1996: 4); dat hy in sekere opstelle “’n soort satiriese kritiek” beoefen het (Kannemeyer, 1977: 89). Wat hierna volg (Antonissen, 1963: 46), is van die voorbeelde wat later deur ander (Breytenbach, 1971; Kannemeyer, 1996: 4, en 1999: 14) met kennelike plesier aangehaal is:

Die fout met [Jannie] Kruger [in *Beelde en stemme*] is dat hy van “mooi” prosa hou, van “liriese” prosa, van “deinende” sinne, van “beeldende” taal, van “sondeurgoudelde” woordblomtuile, van “oormatigende” (?) taalvertoon; in een woord, om dit met ’n krugerisme te sê: van stapelwolkende styl. Kruger se styl ly aan chroniese hipertrofie. [...] ’n Mens moet nie te ver soek om te ontdek in watter skool die stilis Kruger gevorm is nie. [...] Alleen by ’n bespreking, d.w.s. “besinging”, van D.F. Malherbe raak hy alle besinning kwyt.

Aangaande die “ondiepe belerende gefilosofeer” in Hymne Weiss se *Die towertapyt* (1956) voeg hy toe (Antonissen, 1957: 99):

Ewe geredelik as ’n matriekmeisie raak sy vreeslik “literêr”, laat die liewe verkleinwoordjies hoogty vier en tooi haar idealisme met handvolle van die blommigste woorde.

Oor Vincent van der Westhuizen, na aanleiding van dié se digbundel *Die rustelose*, skryf hy (Antonissen, 1963: 162):

Só jonk nog, het hierdie poëet hom al só in digterlikheid toegespin dat die kanse op ontsnapping uit die kluwe op sy minste haglik lyk. Met ontstellende flegma pasticheer hy die halwe Afrikaanse poësie [...], die 19e-eeuse poëtiese verhaal, die “skriftuurlike lied” van ouds. Nooit sit hy verleë om rym of metriek nie. Alles begin, verloop, eindig heerlik glad, en sonder rede hoegenaamd. Die

rustelose verlustig hom rustig in gesapige tydsamheid, fraseologie, neologismekomiek [...], verloor alle woordkontrolle, skrywer en transkryber met onverdroete skrybentemoed. Totdat hy naderhand gaan “dobber op ’n see van ink” [...], en óns, geheel verdwaas, mét hom. Om uit dié inksee die enkele verspêrels te haal, wat daar móét wees, vereis heel wakker duikersmoed.

In die polemiekie na aanleiding van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns se toekenning van die Hertzogprys aan beide Gerhard J. Beukes en W.A. de Klerk in 1952, spaar Antonissen (kyk Nienaber, 1965: 211) weer eens nie die satireroede nie:

Die moontlikheid dat iemand wat dit maar matig of glad nie verdien nie, tog as ’n goeie skrywer erken sal word, bestaan altyd en oral. Dommies sal inderdaad altyd in die meerderheid en “met ons” wees. Maar daar is dommies aan wie die groot publiek wél, en daar is ander aan wie dit nie aandag skenk nie; daar is dommies van wie die publiek wél, en daar is ander van wie dit nie sal aanneem dat iemand reg het op ’n reputasie as skrywer nie. Die gemiddelde leser sal hom nie steur of laat lei deur die oordeel van sy halfgaar buurman nie, maar hy het deurgaans ’n blinde vertroue in die oordeel wat swart op wit gedruk staan, oor die eter aanwaaie van die kateder verkondig word, van wie dit ook al mag kom. Van die moontlike bestaan van domme “doctores” het hy nouliks ’n vermoede.

En dan trek hy los met swaargeskut op veral F.C.L. Bosman, hoofopsteller van die Letterkundekommissie se verslag (Nienaber, 1965: 214):

Net soos die mense sal brul – en gebrul hét – oor die magdom van kranksinnige broek-in-die-hand-situasies in hierdie... hoe noem u dit here Académiciens? ’n “Klugtige blyspel”? ’n “Sedeblyspel”? ’n “Stuk ryk aan kostelike situasies en tipering”? ’n “Rake ontmaskering van menslike gebreke”? – Tensy u bruloefeninge as ’n funksie van dramatiese kuns beskou? Maar onthou dat daar heelwat ander en nóg minder stigtelike dinge is wat ’n mens die historiese lagkramp kan laat kry. U verslag, byvoorbeeld.

Dit is nogal ironies dat so ’n streng beoordelaar van veral stilistiese aspekte – wat “in sy kritiek bowenal nugter, saaklik en ‘wetenskaplik’ ” wou wees, en “’n ‘gegoël’ met woorde en vae begrippe” gewantrou het (Wiehahn, 1965: 127) – juis die skyf van kwaai stylkritiek moes word. ’n Hele paar kommentatore (W.E.G. Louw in die polemiekie tussen hom en Antonissen wat in die drie opeenvolgende *Standpunte*-nommers van Junie tot Oktober 1959 verskyn het; Wiehahn, 1965: 129; Nienaber-Luitingh, 1979: 12) het uitgewys hoe sekere hebbelikhede sy skryfwerk by tye “onnodig duister en ingewikkeld” (Nienaber-Luitingh, 1979: 12) gemaak het, naamlik:

- die sterk neerlandistiese inslag van sy skryfstyl, gepaardgaande met talle ontlenings aan Nederlands, Frans, Duits en Latyn, asook met argaïsmes (byvoorbeeld “edog”, “vermits”, “voorasnog”, “jowel”);
- die benutting van, enersyds, ellelange woordkoppings (byvoorbeeld “werker-omsteeds-dieper-en-reiner-wete”) en, andersyds, óntkoppings van woord-dele (soos “be-nou-de”) – en dit dikwels herhaaldelik in één sin, en sonder noodwendige

semantiese dwingendheid, maar eerder uit gewoonte;

- 'n parentetiese sinsbou, met verduidelikende sinne tussen hakies, wat dit “omslagtig en onhelder” maak (Wiehahn, 1965: 129);
- en die frekwente, meermaals onnodige aanwending van akuut- en gravis-aksente.

Wiehahn (1965: 129) vat die stylkritiek op Antonissen soos volg saam: “Dit is miskien nie onbillik [nie] om te verklaar dat Antonissen se styl, meer as dié van enige ander Afrikaanse kritikus, ‘primêr as styl’ ervaar word. So 'n ‘opvallende’ styl is 'n tekortkoming, veral by 'n kritikus wat sulke ontoegeeflike kritiek oor die styl van ander skryf!”

Brink (1972: 18) en Kannemeyer (1996: 4, en 1999: 14) tree in die bresse vir Antonissen in hierdie verband. Laasgenoemde verbind die Antonissen-skrystyl met 'n strewe na “indringende, kernagtige formulering”, terwyl Brink dit weer sien “as net so 'n fyn, veelduidige en gevoelige instrument as die styl van enige groot skrywer. Sy styl was so ‘moeilik’, want so saamgedronge en ryk as dié van 'n Henry James of 'n James Joyce. Dit was deel van 'n instelling wat geen toegewings gedoog nie [...]”

Hoe ook al, Antonissen se literêr-kritiese oordele is klaarblyklik as besonder gesaghebbend gegag. Hy het daardeur 'n belangrike hekwagter en smaakmaker in die Afrikaanse sisteem geword.

'n Mens bemerk dit onder meer in die wyse waarop uitsprake van hom deur kritici en literatuurhistorici ná hom oorgeneem is, dikwels bykans woordeliks. 'n Ondersoek hierna is 'n artikel op sy eie werd en kan nie binne die bestek van hierdie oorsig onderneem word nie. In 'n artikel oor die digterskap van S.J. Pretorius (Van Coller en Odendaal, 2005a) is egter aangetoon hoe die “balseming” van Pretorius tot digter “van die tweede plan” deels gebaseer is op die oordele van Antonissen. (A.P. Grové en, ietwat later, André P. Brink, was ánder invloedryke kritici wie se kritiek op Pretorius veral deur agternakomers nagepraat is.) In daardie artikel word uitgewys hoe die oorname van sekere tiperende woorde of frases om Pretorius se digkuns te beskryf (uit onder meer Antonissen se artikels en resensies), soms in die vorm van naby-verwante variasies, wesenlik bygedra het tot die bestendiging van Pretorius se (nievoorste) posisie in die Afrikaanse poësiekanon. Dit was 'n proses wat Pretorius gegrief het. Naas uitsprake wat hy in onderhoude in hierdie verband gemaak het (Bekker, 1972; Schutte, 1970; Erasmus, 1992), het hy hom ook herhaaldelik in gedigte hieroor uitgelaat. Desondanks blyk uit sy korrespondensie met Antonissen dat Pretorius waarde geheg het aan Antonissen se oordeel en ook by hom aangeklop het om raad.

7. Die gesag van aansien in die Nederlandstalige sisteem vir optrede in die Afrikaanse

Sy gesaghebbende posisie het Antonissen natuurlik verdien op grond van die uitnemendheid van sy kritiese en literêr-historiese werk oor veral die Afrikaanse letterkunde, soos hierbo verduidelik. Hoe hy, as Vlaming en oortuigde Katoliek

(Pretorius, 1972: 5; Anoniem, 1972a: 3), so 'n seminale rol in die literêre kanon van die sterk nasionalisties en Protestants gerigte Afrikaanse leefwêreld kon verwerf, is egter 'n interessante verhaal wat minstens deels aan die hand van die sisteemteorie beskryf kan word.

Hoewel Antonissen nie 'n universitêre betrekking in Vlaandere beklee het voordat hy na Suid-Afrika gekom het om die vakante lektoraat in Afrikaans en Nederlands aan die Rhodes-universiteit te vul nie, het hy reeds 'n aansienlike reputasie as jong Nederlandstalige literator opgebou gehad. As student in Leuven het hy uitgemunt en is daar aan hom gedink as een van die briljantste in sy fakulteit. Sy doktoraat het hy in 1942 *summa cum laude* behaal (Anoniem, 1972c: 15) op 'n ouderdom van slegs 23 jaar; ná publikasie is dit bekroon met die Letterkundige Prijs der Vlaamse Provinciën (Koch, 2002: 210).

Sedert 1939 en tot en met sy koms na Suid-Afrika het ongeveer 20 verdere boekpublikasies naas sy proefskrif (waaronder 'n aantal geannoteerde vertalings en bewerkings) in die Lae Lande verskyn, asook heelparty artikels en resensies in tydskifte soos *Nieuw Vlaanderen*, *Dietsche Warande en Belfort*, *Cultuurleven*, *Boekengids*, *Standpunte*, *Jaarboek van die Afrikaanse Skrywerskring* en *Huisgenoot*.

Soos Jan Greshoff en H.A. Mulder voor hom – eweneens Laelanders, op wie se “oorgrens-funksionering” tussen die Afrikaanse en Nederlandse literatuursisteme in 'n artikel deur ons (Van Coller en Odendaal, 2006) gewys is – was hy dus beklee met die gesag van redelike aansien in die Nederlandstalige wêreld, “die tradisieryke en (voorheen) dominante kultuursentrum waarvandaan hulle na hierdie literêre marge in 'n voormalige VOC-verversingspos (en kolonie van die Bataafse Republiek tussen 1803 en 1806) uitgewyk het” (Van Coller en Odendaal, 2006: 89). Bowendien het, soos al gesê, heelparty van hierdie “pre-Suid-Afrikaanse” publikasies van hom juis Afrikáanse taal- en letterkundeonderwerpe betref, sodat sy toetrede tot die Afrikaanse sisteem vergemaklik is. Trouens, dis waarskynlik grootliks op grond van hierdie gegewe dat W.E.G. Louw die aanstelling van Antonissen as opvolger van die in 1949 oorlede H.A. Mulder aan die Rhodes-universiteit aangevoer het (Anoniem, 1972a; Anoniem, 1972c; Kannemeyer, 1996: 4).

Aan die Rhodes-universiteit sou Antonissen binne 'n paar jaar vorder tot professor (1958) en later hoof van die departement Afrikaans en Nederlands – 'n departement wat onder sy leiding ontwikkel het tot wat “deur talle akademici as die lewenskragtigste van al die Afrikaanse departemente aan Afrikaans- en Engelstalige universiteite bestempel” is (Anoniem, 1972b; kyk ook Anoniem, 1972c: 11). Hy het ook jare lank as dekaan van die letterefakulteit by die Rhodes-universiteit gedien en is in 1970 verkies tot viserektor aldaar.

Maar om terug te keer tot H.A. Mulder: Sy bemiddelingswerk tussen die Nederlandstalige (veral Noord-Nederlandse) en die Afrikaanse sisteme, asook sy yker-, mentor- en bevorderaarfunksie binne die Afrikaanse letterkundewêreld (soos dié van Greshoff – kyk Van Coller en Odendaal, 2006), het eintlik die weg gebaan vir

Antonissen om (hoewel as Suid-Nederlander of Vlaming) ’n soortgelyke rol te speel en soortgelyke funksies te hê. Hy kon as ’t ware in die plek van Mulder groei tot “vertroueling van Dertigers en Veertigers” (Brink, 1972: 18), en byvoorbeeld gou in die plek van Mulder opgeneem word in die redaksie van *Standpunte* (met W.E.G. Louw as redakteur). Wichahn (1965: 134-135) beweer selfs dat Antonissen duidelik bepaalde kriteria in literêre beoordeling met Mulder gedeel het (“intensiteit”, “adekwate vormgewing”), en Brink (1972: 18) trek ’n parallel tussen die kultureel verruimende rolle wat Mulder en Antonissen, as draers van “’n hele ontsaglike Europese tradisie”, hier in Suid-Afrika kon speel.

Teen die tyd dat Antonissen in die Afrikaanse sisteem werksaam geraak het, het dié sisteem in elk geval al, via die emansipasiewerk van die Dertigers en Veertigers, ontwikkel tot een wat so outonoom en veerkragtig geword het dat dit sigself gewillig oopgestel het vir beïnvloeding vanuit ander sisteme. Altans, só sou dit beskrywe kon word na aanleiding van Brink (1991) se onderskeiding van die fases van oopheid en geslotenheid in die Afrikaanse literatuurgeskiedenis jeens die literature van veral Nederland en Brittanje as voormalige koloniale moondhede. Vandaar dat Antonissen voorts, soos in ’n mate ook Greshoff (kyk Van Coller en Odendaal, 2006: 82-86), volgens ’n belangrike Sestiger soos André P. Brink “’n soort peetvader vir die hele jonger generasie” van die Afrikaanse Sestigters kon word (Brink, 1972: 18; kyk ook Anoniem, 1972b) – juis vir hulle wat ’n vernuwing van die Afrikaanse letterkunde nagestreef het deur “’n wegswaai van die tradisionele Afrikaanse motiewe in die rigting van ’n groter ‘internasionalisme’ ” (Kannemeyer, 1983: 246). Met laasgenoemde het Kannemeyer ’n oopmaak van die Afrikaanse literêre sisteem vir temas en standpunte uit die Franse en Duitse eksistensialisme en die teater van die absurde, asook vir eksperimente met strukturele, temporele en tipografiese aspekte en met nuwe poësietegnieke in die oog.

Die netwerk van verbintenisse wat Antonissen ná sy verhuising na Suid-Afrika kom lê het, asook die Laelandse en ander Europese verbintenisse wat hy bly handhaaf het, is ’n ander faset van sy werksaamheid wat ondersoek verdien, veral aan die hand van bewaar geblewe korrespondensie – maar ook dit sal in ’n opvolgstudie moet geskied.

8. Assimilasie binne die Afrikaanse sisteem deur in Afrikaans te skryf

Dat Antonissen hier in Suid-Afrika byna dadelik oorwegend in Afrikaans begin skryf het, behalwe wanneer dit om ’n oorsese teikenpubliek gegaan het, het sy assimilasie in die Afrikaanse sisteem verder vergemaklik.

Ook in hierdie opsig is hy die opvolger van H.A. Mulder. Uit Van Coller en Odendaal (2006) se studie oor die “oorgrens-funksionering” tussen die Afrikaanse en Nederlandse literatuursisteme deur Mulder, Jan Greshoff en Elisabeth Eybers het dit duidelik geblyk dat die taal waarin letterkunde, literêre kritiek en aanverwante geskryfte geskryf is, waarskynlik dié belangrikste faktor is wat die sentraliteit, al dan nie, van ’n

rolspeler-van-buite en sy of haar werk in 'n taalspesifieke kanon bepaal (Van Coller en Odendaal, 2006: 90). Daarom dat Mulder se kritiese werk as 'n Afrikaanse literêre erfenis beskou word, maar nie sy of Greshoff se Nederlandstalige digkuns nie. En vandaar dat Elisabeth Eybers se poësie nie in die heel belangrikste Nederlandstalige poësiebloemesings opgeneem is nie – selfs al is die heel belangrikste Laelandse literêre prys, die P.C. Hoof- prys, in 1991 aan haar toegeken.

9. Slot

Om saam te vat aangaande Antonissen se rol in die Afrikaanse literêre sisteem:

- *Institusioneel* was hy miskien nie heeltemal in die sentrum gesetel nie. Hy was byvoorbeeld nie 'n hoogleraar aan een van die groot Afrikaanse universiteite van daardie tyd nie (waarskynlik vanweë sy Rooms-Katolieke godsdiensoriëntasie in 'n Protestants oorheersde omgewing⁹). Dáárvor het hy egter vergoed deur as jare lange hoof die departement Afrikaans en Nederlands aan die Rhodes-universiteit uit te bou tot (volgens Brink) die lewendigste in Suid-Afrika tussen ongeveer 1950 en ongeveer 1970. Daarby was hy wel lid van die Letterkundige Kommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie, en redaksielid en gereelde kroniekskrywer van die belangrikste Afrikaanse literêre tydskrif van daardie jare, naamlik *Standpunte*.
- Hy was 'n vertroueling, selfs begeleier van toonaangewende *élites of rolspelers* in die Afrikaanse sisteem van sy tyd alhier, naamlik aanvanklik van die Dertigers en Veertigers, en, volgens Brink, later ook van die Sestigters. Voeg hierby sy lidmaatskap van sowel die Suid-Afrikaanse as die Koninklike Vlaamse Akademies. In erkenning van sy sentrale rol as literêre kritikus en geskiedskrywer ontvang hy toekennings (postuum vanweë sy relatief vroeë dood) van sowel die Suid-Afrikaanse Akademie as van die Belgiese regering.
- Deur sy kritieke en kronieke, asook deur die literatuurgeskiedenis oor Afrikaans wat hy geskryf het en die bloemesings oor sowel aspekte van die Afrikaanse as die Nederlandstalige letterkundes wat hy saamgestel het, het hy van die belangrikste *sistemiese instrumente* gehanteer binne veral die Afrikaanse literêre wêreld. Veral sy *Die Afrikaanse literatuur van aanvang tot hede* en die tweedelige *Digkuns van die Nederlande* was dekades voorskryfmateriaal aan kolleges en universiteite in Suid-Afrika, sodat sy werk ook die kurrikula aan sulke instellings moes beïnvloed het.

Dit lyk dus na geen oordrewe stelling van André P. Brink (1972: 18) nie toe hy in sy huldeblyk by die dood van Antonissen beweer het dat hy “algaande die grootste kritikus geword [het] wat [die Afrikaanse] literatuur nog geken het en in baie jare sal kan ken”.

*Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus
Universiteit van die Vrystaat*

Bronnelys

- Altieri, C.** 1990. *Canons and Consequences: Reflections on the Ethical Force of Imaginative Ideals*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Anoniem.** 1972a. Antonissen sterf aan longkanker. *Rapport*, 24 September: 3.
- Anoniem.** 1972b. Literatore huldig Antonissen. *Die Burger*, 25 September.
- Anoniem.** 1972c. Professor Antonissen dood aan longkanker. *Die Transvaler*, 25 September.
- Anoniem.** 1972d. "Devoted" Professor Dies. *Rand Daily Mail*, 25 September: 3.
- Anoniem.** 1972e. Vice-Principal of Rhodes to Be Buried Today. *Eastern Province Herald*, 26 September: 15.
- Anoniem.** 1972f. Medal Awarded Posthumously. *Eastern Province Herald*, 10 November: 9.
- Anoniem.** 1973. Antonissen gehuldig oor bydrae tot Afrikaans. *Die Burger*, 30 Junie.
- Antonissen, Rob.** 1942. Handleiding in het Afrikaans: een praktisch overzicht. Brugge: Wiek Op.
- Antonissen, Rob.** 1944a. *Ek hou van Suid-Afrika – 24 eenstemmige Zuid-Afrikaanse volksliederen*. Antwerpen: Die Keure.
- Antonissen, Rob.** 1944b. *Zuidafrikaanse poëzie*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1944c. *Het individualisme van Willem Kloos. Enkele kanteekeningen*. Leuven: Inst. Vla. Top.
- Antonissen, Rob.** 1945. *Lyriek van Henriëtte Roland Holst*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1946a.¹⁰ *Schets van den ontwikkelingsgang der Zuidafrikaanse letterkunde*. Deel 1: Studie. Diest: Pro Arte.
- Antonissen, Rob.** 1946b. *Schets van den ontwikkelingsgang der Zuidafrikaanse letterkunde*. Deel 2: Bloemlezing. Diest: Pro Arte.
- Antonissen, Rob.** 1946c. *Een abel spel vanden winter ende vanden somer*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1946d. *Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst*. Utrecht: De Haan; Antwerpen: De Sikkel.
- Antonissen, Rob.** 1947. *Lyriek der Nederlanden: van het oude heidense lied tot het geestelijke lied der Devotio Moderna*. Antwerpen: Klassieke Galerij.
- Antonissen, Rob.** 1949a. *Geschiedenis van de Latijnse letterkunde* (vertaling van 'n Latynse werk deur E. Banz). Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1949b. *Lyriek der Nederlanden I: Van de "Rhetorike" naar de Renaissance*. Amsterdam en Antwerpen: Wereld-bibliotheek.
- Antonissen, Rob.** 1950a. *Lyriek der Nederlanden II: De gouden eeuw*. Antwerpen: Klassieke Galerij.
- Antonissen, Rob.** 1950b. *Zuidafrikaanse poëzie*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.

- Antonissen, Rob.** 1950c. *Antieke mythologie: Griekse en Romeinse godenleer* (vertaling van 'n Latynsewerk deur P. Commelin). Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1951. Die poësie van 1900 tot vandag en Die prosa van 1900 tot vandag. In: Nienaber, P.J. 1951. *Perspektief en profiel: 'n Geskiedenis van die Afrikaanse letterkunde*. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1953. *Lyriek der Nederlanden, van Rokoko naar Romantiek*. Antwerpen: Klassieke Galerij.
- Antonissen, Rob.** 1955. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. Johannesburg: Nasionale Boekhandel.
- Antonissen, Rob.** 1957. Debutante en roetiniërs. *Standpunte*, 17 en 18: 87-109.
- Antonissen, Rob.** 1959. *Die christelike en die tragiese (intreerede)*. Grahamstad: Rhodes-Universiteit.
- Antonissen, Rob.** 1963. *Kern en tooi: Kroniek van die Afrikaanse lettere, 1951-1960*. Kaapstad, Bloemfontein, Johannesburg, Port Elizabeth en Pietermaritzburg: Nasou Beperk.
- Antonissen, Rob.** 1964. *De hedendaagse Zuidafrikaanse letterkunde van 1930 af*. Antwerpen: Nieuwe Stemmen.
- Antonissen, Rob.** 1966. *Spitsberaad: Kroniek van die Afrikaanse lettere 1961-1965*. Kaapstad: Nasou.
- Antonissen, Rob.** 1972 [1963]. *Digkuns van die Nederlande 1100-1970*. Stellenbosch: Universiteitsuitgewers en -boekhandelaars.
- Antonissen, Rob.** 1979. *Verkenning en kritiek: Studies en referate, ingelei deur dr. W.F. Jonckheere*. Kaapstad en Pretoria: HAUM.
- Antonissen, Rob.** 1982. Die Afrikaanse letterkunde in die twintigste eeu. In: Nienaber, P.J. 1982 [1951]. *Perspektief en profiel: 'n Geskiedenis van die Afrikaanse letterkunde*. Johannesburg: Perskor- Boekdrukkery.
- Antonissen, Rob.** 1998. Perspektief op die Afrikaanse drama. In: Van Coller, H.P. (red.). 1998: 118- 139.
- Bekker, Pirow.** 1972. [I]n gesprek met S.J. Pretorius. In: *Gesprekke met skrywers 2*. Kaapstad: Tafelberg: 77-92.
- Breytenbach, A.** 1971. Wat Antonissen geskryf het. *Die Burger*, 24 Junie.
- Brink, André P.** 1972. By die graf van Rob Antonissen. *Rapport*, 1 Oktober: 18.
- Brink, André P.** 1991. *Afrikaans: Op pad na 2000*. Tiende D.F. Malherbe-gedenklesing, 15 Mei 1991. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
- Brink, André P.** 1998. Die Afrikaanse drama 1967-1977. In: Van Coller, H.P. (red.). 1998: 140-150.
- Brink, André P.** 2008. Grahamstad – stad van wors en oorlog. *Wegbreek*, April. http://www.argief.litnet.co.za/cgi-bin/giga.cgi?cmd=cause_dir_news_item&news_id=34898&cause_id=1270 (geraadpleeg op 23 April 2012).
- DDC.** 1972. Posthumous Award Made to Rhodes Professor. *Daily Dispatch*, 10 November: 6.

- Erasmus, Elfra.** 1992. S.J. Pretorius word al digtend 75. *Beeld*, 16 Januarie: 10.
- Fokkema, D.W. en E. Ibsch.** 1992. *Literatuurwetenskap en kultuuroverdracht*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Jansen, Ena.** 1998. *Afstand en verbintenis: Elisabeth Eybers in Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kannemeyer, J.C.** 1977. *Konfrontasies: Letterkundige opstelle en kritiek 1961-1975*. Pretoria en Kaapstad: Academica.
- Kannemeyer, J.C.** 1978. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur I*. Kaapstad en Pretoria: Academica.
- Kannemeyer, J.C.** 1983. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur II*. Pretoria, Kaapstad en Johannesburg: Academica.
- Kannemeyer, J.C.** 1986. *D.J. Opperman: 'n Biografie*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Kannemeyer, J.C.** 1996. Antonissen: Een van ons knapste kritici. *Beeld*, 15 Mei: 4.
- Kannemeyer, J.C.** 1999. Gee ons weer kritici soos Grobler en Antonissen! *Die Burger*, 17 November: 14.
- Koch, J.** 2002. *Outsider onder de zijnen: Vormen van xenofanie in de Afrikaanse roman*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Lauter, P.** 1991. *Canons and Contexts*. New York en Oxford: Oxford University Press.
- Lindenberg, E.** 1965. *Onsydige toets: Letterkundige opstelle*. Kaapstad: Academica.
- LizzyLoo.** 2007. Memories of a Special Professor. <http://seniorfriendfinder.com/blog/LizzyLoo> (geraadpleeg op 14 Desember 2007).
- Moerbeek, J.** 1992. Hoe elastisch is de canon? *Spiegel der Letteren*, 34(3/4): 333-357.
- Mooij, J.J.A.** 1985. Noodzaak en mogelijkheden van canonvorming. *Spektator*, 15: 23-31.
- Nienaber, P.J.** (red.). 1965. *Rapier en knuppel: 'n Bundel polemieke geredigeer deur P.J. Nienaber*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Nienaber-Luitingh, M.** 1979. Postume versameling (resensie oor Rob Antonissen se *Verkenning en kritiek: Studies en referate, ingelei deur dr. W.F. Jonckheere*). *Beeld*, 30 Julie: 12.
- Opperman, D.J.** 1964. *Kuns-Mis [1947-64]*. Kaapstad en Pretoria: Human & Rousseau.
- Pheiffer, Roy.** 1972. Merkwaardige figuur oorlede: Rob Antonissen, 'n huldeblyk. *Die Burger*, 4 Oktober: 2.
- Pretorius, Dirk J.J.** 1972. Antonissen: sy ster het hoog gevlam. *Daily Dispatch*, 30 September: 5.
- Schutte, H.J.** 1970. In gesprek met S.J. Pretorius. *Tydskrif vir Letterkunde*, VIII(2): 1-8.
- Steyn, J.C.** 1998. *Van Wyk Louw: 'n Lewensverhaal* (2 dele). Kaapstad: Tafelberg.
- Van Coller, H.P.** (red.). 1998. *Perspektief en profiel: 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis 1*. Pretoria: J.L. van Schaik Akademies.
- Van Coller, H.P.** 2001. N.P. van Wyk Louw as kanoniseerder. Deel 1. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 41(1), Maart: 63-72.
- Van Coller, H.P.** 2002. Die saamstel van bloemesings as kanoniserende handeling.

- Deel 1. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 42(1), Maart: 66-78.
- Van Coller, H.P.** 2009. *Tussenstand: Letterkundige opstelle*. Pretoria: Van Schaik Uitgewers.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2003a. *Kleur kom nooit alleen nie* (Antjie Krog) en *Die burg van hertog Bloubaard* (H.J. Pieterse): 'n poëtikale beskouing. Deel 1. *Stilet*, 15(1): 16-35.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2003b. *Kleur kom nooit alleen nie* (Antjie Krog) en *Die burg van hertog Bloubaard* (H.J. Pieterse): 'n poëtikale beskouing. Deel 2. *Stilet*, 15(1): 36-64.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2005a. S.J. Pretorius: 'n miskende digterskap? *Stilet*, 17(1), Maart: 1-36.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2005b. Antjie Krog's Role as Translator: a Case Study of Strategic Positioning in the Current South African Literary Poly-System. *Current Writing*, 19(2): 94-121.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2006. Drie gevalle van "oorgrens-funksionering" tussen die Afrikaanse en Nederlandse literatuursisteme gedurende die twintigste eeu: H.A. Mulder, Jan Greshoff en Elisabeth Eybers. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 13(2): 77-98.
- Van Coller, H.P. en B.J. Odendaal.** 2008. Die meer "beskeie" opsies van 'n "buitestander": M. Nienaber-Luitingh in die Afrikaanse literêre sisteem. *LitNet Akademies*, 5(3): 25 November. http://www.argief.litnet.co.za/cgi-bin/giga.cgi?cmd=cause_dir_news_item&cause_id=1270&news_id=56543&cat_id=190.
- Van der Elst, Jacques.** s.j. Die aard en omvang van die raakpunte tussen die Nederlandse en die Afrikaanse letterkunde. <http://lic.ned.univie.ac.at/af/node/6933>.
- Van Rees, C.J.** 1983. How a Literary Work Becomes a Masterpiece: on the Threefold Selection Practised by Literary Criticism. *Poetics*, 12(4-5): 397-417.
- Weiss, Hymne.** 1956. *Die towertapyt*. Stellenbosch: Universiteitsuitgewers en -boekhandelaars Bpk.
- Wiehahn, Rialette.** 1965. *Die Afrikaanse poësiekritiek*. Kaapstad en Pretoria: Academica.

Note

1. Die term "smaakmaker" (Van Coller, 2001: 67) verwys na veral literêre kritici wat as resesente, boekjoernaliste, ensovoorts literêre smaak (kan) beïnvloed en literêre reputasies (kan) affekteer. Kyk ook Van Rees (1983).
2. 'n Hekswagter (Engels: "gatekeeper") is enige agent, persoon of instansie wat in die proses van kanonisering skrywers of werke se toegang tot die kanon bepaal (Van Coller, 2002: 70). 'n Goeie beskrywing van sodanige prosesse is deur Van Rees (1983: 403 en verder) gegee. Kyk ook van Coller (2001 en 2002).
3. Luidens die outobiografiese aantekeninge oor Antonissen in die NALN-knipselversameling. Kyk ook Koch (2002: 210).
4. Die onderhoud met mev. Liesje Antonissen is gevoer op 3 September 2010.

5. Pheiffer (1972: 2) is versigtiger in hierdie verband en skryf van 'n "sekere gespletenheid" in Antonissen se gemoed tussen Vlaandere en Suid-Afrika. Hy haal Antonissen aan uit 'n toespraak van laasgenoemde voor die Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde: "[D]it 'bestaan tussen twee werelden' [is] een bijzondere wijze van bestaan [...], even geldig als onherroepelijk, zowel een uitdaging als een verzoeking, rijk aan zegen zowel als pijn [...]. Men betaalt een prijs, en met de jaren een al hoe hogere prijs; maar de jaren leren ook, en al hoe meer, dat de prijs het betalen waard is."
6. Hoewel die kanon as 'n seleksie van die sogenaamde "beste" werke as verwysingspunt binne 'n literêre sisteem beskou kan word én boonop as verwysingspunt kan dien vir literêre uitings en oordele (soos Mooij [1985], Moerbeek [1992] en Fokkema en Ibsch [1992] almal beweer het), is die kanon dikwels 'n "selektiewe" geheue (kyk Lauter, 1991: 21). Kanons is geensins neutrale konstrunkte nie, maar "essentially strategic constructs by which societies maintain their own interests, since the canon allows control over the texts a culture takes seriously and over the methods of interpretation that establish the meaning of 'serious' " (Altieri, 1990: 21). Om dit nog duideliker onder woorde te bring: Die kanon beliggaam nie net ideologiese opvattinge nie, maar ook poëtikale en religieuse voorkeure en blykens die verskillende onderhoude met veral sy vrou het Antonissen duidelike opvattinge oor elkeen van dié genoemde aspekte gehuldig – hy was wars van die heersende apartheidspolitiek, was 'n oortuigde Rooms-Katolieke wat selfs eiehandig 'n Bybelvertaling onderneem het én hy was gedrenk in 'n bepaalde soort literêre benaderingswyse (waaroor onder meer Wichahn [1965: 129-137] en Koch [2002: 212-213] meer skryf). Die kritiek van Antonissen wat op sy bepaalde opvattinge gebaseer was – al was dit hoe ruim van siening – het vanselfsprekend ook lakunes gehad. (Kyk ook Van Coller [2009: 124 en verder].)
7. Aanvanklik, in die 1951-uitgawe, het Antonissen die perspektiewe "Die poësie van 1900 tot vandag" (hoofstuk II) en "Die prosa van 1900 tot vandag" (hoofstuk III) bygedra; in latere uitgawes het dit een oorsigtelike beeld op die Afrikaanse letterkunde sedert 1900 geword ("Die Afrikaanse letterkunde in die twintigste eeu"). Laasgenoemde weerspieël die voorkeursiening en -werkwyse van Antonissen as literatuurhistorikus (Koch, 2002: 214-215).
8. Kannemeyer (1977: 90) skryf: "[W]aar hy skerp is, bly hy altyd billik (soos in die geval van *Die mag van die woord* [’n essaybundel van I.D. du Plessis – BJO en HPvC] waar hy tog nog in staat is om enkele goeie dinge aan te toon, of van J.C. Steyn se proefskrif wat hy wel negatief maar rustig-ontledend bespreek)."
9. In *Rapport* van 24 September 1972 word verwys (Anoniem, 1972a: 3) na die "aansienlike opspraak in akademiese kringe" toe daer "'n dekade of twee gelede" (dit wil sê in die jare vyftig) deur "een van die groot Afrikaanse universiteite" (Stellenbosch) besluit is om nie "'n voortreflike akademikus soos prof. Antonissen" aan te stel nie omdat hy "as Vlaming die Rooms-Katolieke geloof aangehang het".
10. Hierdie publikasiedatum word aangegee deur die Universitätsbibliothek Köln (http://www.ub.uni-koeln.de/neuerwerbung/00/00/2005_09_2574.html) en die Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letterkunde (http://www.dbnl.org/tekst/jans100afst01_01/jans100afst01_01_0005.htm). Volgens Jansen (1998: 339) is die publikasiedatum 1947. Maar ook Pheiffer (1972: 2) beweer dat die publikasiedatum wel 1946 is.